

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 77
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ : 20

III. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ BİLDİRİLERİ

I. Cilt
GENEL KONULAR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ, ANKARA — 1986

OZAN, ÂŞIK, SAZ ŞAİRİ VE HALK ŞAİRİ KAVRAMLARI ÜZERİNE

Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU
(Türkiye)

Halk edebiyatı sahasında bir kavram kargaşası olduğu hususunda hemfikir olduğumuza inanıyorum. Sınırları kesin hatlarla çizilememiş bir "Halk Edebiyatı", "Âşık Edebiyatı", "Anonim Edebiyat" ve "Folklor" gibi kavramların yanında, tebliğimizin konusu olan, "Ozan", "Âşık", "Saz Şairi" ve "Halk Şairi" kavramları da bir açıklama ve ayıklamaya muhtaçtır. Saydığımız bu dört terimin yanına eklenebilecek birkaç terimle de mesele iyice içinden çıkılmaz hale gelecektir. Bu sebeple biz tebliğimizde, şahsî görüş ve kanaatlerimizi ortaya koyarken araştırmacılarımızın dikkatlerini bu meseleye çekmeye çalışacağız.

Asıl konumuza girmeden evvel, benzer bütün terimleri sıralamanın faydalı olacağına inanıyorum. Son yılların kitap ve makalelerinden seçtiğimiz bu terimleri şöylece sıralayabiliriz:

âşık, saz şairi, ozan, halk ozanı, sazlı ozan, halk şairi, Hak şairi, Hak âşığı, halk âşığı, badeli âşık, meydan şairi, kalem şairi, çöğür şairi, vs.

Muhterem hocamız Prof. Dr. Şükrü Elçin, 1975 yılında Konya'da sunduğu, "Halk Şairi Deyimi Üzerine" başlıklı tebliğini şöyle bitiriyordu: "Bu gün Konya'da toplanmış sanatkârları, bize yetiştikleri kültür muhiti ile karşılaştıkları yabancı sanat kaynakları ne olursa olsun, kendilerini kabul ettirmiş bir Yunus Emre, bir Fuzulî, bir Karacaoğlan, bir Yahya Kemal, bir Âşık Veysel gibi tasnif kolaylıkları dışında sadece "şair" olarak vasıflandırmak hatalı olmasa gerektir"¹.

Merhum araştırmacı Hikmet Dizdaroğlu, "Halk Şiiri-Saz Şiiri" adlı yazısının ikinci bölümünü, "Halk Şairi, Halk Ozanı -Sazşairi,

¹ Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri (27-29 Ekim 1975 Konya). Ankara 1976, 238'den Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara 1977, 296

“Âşık” bahsine ayırmış, konuya dolaylı da olsa daha evvel eğilmiş araştırmacıların görüşlerinden de faydalanarak neticeye ulaşmaya çalışmıştır².

Aynı araştırmamız, konuya, “Türk Saz Şiirinin Sorunları” adlı yazısında bir daha eğilmiş, görüşlerini tekrarlamıştır³.

Konuya, tarihî açıdan bilgi vermek amacıyla çeşitli vesilelerle eğilen merhum Fuad Köprülü’yü de yeri gelmişken hayırla yad etmek isteriz⁴. Prof. Köprülü’nün konumuzla yakından ilgili bir tesbitini, bir hatırlatma olmak üzere buraya alıyorum:

“Âşıklar arasında son zamanlara kadar devam eden bir telakkiye göre, umumiyetle şairler iki kısma ayrılır:

1. Kalem şairleri; yani, yüksek sınıfa mahsus şiirler yazan klasik şairler,

2. Meydan şairleri; yani, halk toplantılarında irticalen de şiirler tertip eden ve onları sazları ile çalıp söyleyen saz şairleri⁵.

Dikkat edilirse, Prof. Köprülü “Meydan Şairleri” ile “Saz Şairleri” ifadelerini adeta eş mânâlı olarak kullanmıştır.

Prof. Elçin’in de konumuzla ilgili olanların hepsine sadece “şair” dememizi teklif ettiğini biraz evvel söylemiştim.

Kanaatimiz odur ki, yukarıda teker teker saydığımız ve sayıları on beşe yaklaşan adları genel bir terim altında, hepsini içine alacak bir şemsiyenin altında toplamak mecburiyetindeyiz. Eğer hepsi için ortak bir ad bulabilirsek meselenin çözümüne biraz daha yaklaşmış olacağız. Saydığımız adlar arasında böyle şemsiye vazifesini görebilecek olanı var mıdır? Bugün, ustamalı söyleyen on sekizlik delikanlı bile kendisini “âşık” olarak takdim ediyor; saz ile ilgisi olmayan, irticalen bir mısra bile söyleyemeyenler ise elbette “saz şairi” olamayacaktır. Bu şekilde teker teker incelersek göreceğiz ki, belki de bu adların tamamı şemsiye vazifesi göremeyecektir. Prof. Elçin’in “şair” adını teklif etmesi ise Yusuf Has Hacıb’ten günümüze kadar gelebilen bütün şiir

2 *Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı* 1978. Ankara, 1979, 68-71

3 *Köz*, 1 (3), Şubat 1980, 12-14

4 “Ozan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*. İstanbul, 1934, 273-292’den *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 1966, 131-144; “Bahşı”, *İslâm Ansiklopedisi I*’den *Edebiyat Araştırmaları* 145-156; *Türk Sazşairleri I*, Ankara, 1962, 9-49’dan *Edebiyat Araştırmaları*, 165-193; *Köprülü’nün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler*, İstanbul 1972, 154-155

5 *Türk Sazşairleri I*, 18; *Edebiyat Araştırmaları*, 170-171; *Seçmeler*, 154-155.

yazanlar ve söyleyenleri içine alacaktır. O halde nasıl bir çıkış yolu bulmalıyız?

Yukarıda saydığımız on beş kadar adın karşılıklarını kısa kısa vermek, böylece belki de bir matematik ifadeyle söylememiz gerekirse, en küçük ortak böleni bulmak istiyorum.

âşık: İrticalen şiir söyleyebilen, saz çalabilen kişidir.

saz şairi: Hemen daima “âşık” ile eş mânâlı olarak kullanılmıştır.

ozan: 16. yüzyıla kadar kullanılan bu kelime, yerini, eş mânâlı olan “âşık”a bırakmış ve daha sonraları “geveze”, “herze söyleyen” mânâlarına gelmiştir. Son yıllarda canlandırılıp bütün şiir yazan ve söyleyenler için kullanılmasını yadırgıyoruz.

halk ozanı: “Halk şairi” ifadesindeki “şair” kelimesinin sözde Türkçeleştirilmesiyle türetilen yanlış bir adlandırmadır; kaldı ki “halk” kelimesi de Türkçe değildir. İşin ilgi çekici yanı, bu söyleyişin yanlış olduğunu söylediğimiz saz şairleri de, kendilerince daha “havalı” bulunduğu için bu söyleyişte ısrar etmektedirler.

sazlı ozan: Saz da çalan bazı şairler için kullanılan bir addır, pek yaygın değildir⁶.

halk şairi: İlk defa ne zaman kullanıldığını tesbit edemediğimiz bu terim, “saz şairi” karşılığı olarak kullanılmaktadır; kanaatimizce “halk şairi” terimi, saz çalmasını bilmeyen kişileri içine almaktadır.

Hak şairi: Dinî konularda şiirler söyleyen kişidir.

Hak âşığı: “Hak şairi” ile aynı mânâdadır; bu terim biraz daha kuvvetli görünmektedir.

halk âşığı: Dinî konulardan çok dünyevî konuları işleyen kişidir.

badeli âşık: Rüyasında bir (üç) pir tarafından bade içirilen âşıktır. Şiir söylemeye ve saz çalmaya bundan sonra başlayacaktır.

meydan şairi: Daha çok topluluk önünde çalıp söyleyen şairlerdir; “âşık” ve “saz şairi” ile eş mânâlı olarak kullanılmıştır.

kalem şairi: İrticalen söyleyemeyen, belki saz da çalamayan şairlerdir.

çöğür şairi: “çöğür” adlı, gövdesi büyük sapı küçük olan sazı vaktiyle çalanları günümüzde hatırlarken söylenen addır.

⁶ Süleyman Yağuz, *Yürü Bre Hızır Paşa*, İstanbul, 1983, 169.

Bize göre, yukarıda saydığımızda arayacağımız vasıfları şöyle sıralamak gerekecektir:

- a) İrticalen söyleme kabiliyeti var mıdır?
- b) Saz çalmasını biliyor mu?
- c) Atışma yapabiliyor mu?
- ç) Bade içtiğini iddia ediyor mu?

Bu sorulardan ilk üçü söz meydanında kendiliğinden cevaplandırılacaktır; sonuncusu ise şairin itirafı ile ortaya çıkacaktır. Biz, yaptığımız bir anketteki bir soruya cevap ararken pek az şairimizin bu konuda "evet" dediğini tesbit etmiştik; ancak, istekleri üzere onlar hayatta oldukları müddetçe açıklayamayacağız.

Şimdi de, bu değerlendirmemizdeki bazı noktalarla günümüz geleneğindeki bazı gerçekleri birlikte düşünmek istiyorum.

Günümüzde bu işle uğraşanların hepsi "Âşıklar Bayramı", "Âşıklar Senliği" ve "Âşıklar Şöleni" gibi toplantılarda bir araya gelmektedirler. Bu bayram, şenlik ve şölenlere Halil Karabulut gibi saz çalmayanlar, Abdülvahap Kocaman, Kul Gazi gibi 40'ından sonra saza başlayıp da henüz öğrenemeyenler, yaşları askere alınmalarına bile müsait olmayan gençler, irticali olmayanlar, atışma yapamayanlar, vs. katılmaktadırlar. O halde bu bayram, şenlik ve şölenler konumuza giren bütün şairlerin katıldığı bir toplantı olmaktadır. Ayrıca bu toplantıların adına "Saz Şairleri Bayramı", "Saz Şairleri Senliği" ve "Saz Şairleri Şöleni" diyemiyoruz. Kaldı ki böyle adlandırmaya gittiğimiz zaman saz çalamayanları almamız, böylelerini davet etmememiz gerekecektir. Keza, bayram veya şenliği şairlerin irtical güçlerine, atışma kabiliyetlerine, vs. göre düzenlersek pek çok kimse semsiyenin dışında kalacaktır.

Bugün herkes kendini "âşık" olarak tanıtmaktadır. Bu, bayram tebriklerinden bastırıldığı kartvizitine kadar her yerde görülmektedir. "Saz Şairi" adını kullananların sayısı pek azdır. Ancak, yukarıda da dediğimiz gibi, bazıları daha "havalı" buldukları için "Halk Ozanı" terimini kullanmaktadırlar ki bu yanlışlığa, merhum Hikmet Dizdaroğlu gibi Türkçeleştirme taraftarı bir araştırmacı bile, "*Halk ozanı* terimi, son yıllarda görülmeye başlandı. Saz şiiriyle ilgisi bulunmayan kişilerce yakıştırılmıştır. Geçerli hiç bir yanı yoktur?" diye isyan etmektedir.

Teklifimi ortaya koyuyorum: Madem ki herkes kendisini "aŐık" saymakta ve onların tabii dinleyicileri olan insanımız onları "aŐık" olarak gormekte, biz de onları "aŐık" adı altında, bir Şemsiye olabilecek bir terim altında toplamayı ileri sũrũyoruz. Buradaki "aŐık", terimleri teker teker ele alırken yukarıda iki vasfıyla ortaya koyduğumuz ve asırlardan beri sũregelen "aŐık" anlayıŐı değil, gũnũmũzũn ihtiyaçını karŐılayacak yeni bir "aŐık" anlayıŐıdır. Bu meydana çıkıp sazı ile veya sazsız bir Őeyler sũyleyebilen, irticali olsun olmasın, geleneğe uygun konu ve Őekilleri kullanabilen kişileri "aŐık" adı altında toplayabiliriz. Bu saydığımız hususiyetler, daha doğrusu ayırıcı vasıflar ise onların ikinci bir adı olabilir: Saz çalanlar "saz Şairi", hem saz çalamayan, hem de irticali olmayanlar "kalem Şairi", konuları dinî mahiyette olan ve Allah aŐkıyla sũylediĐini kabul ettirebilenler ise "Hak aŐıĐı" olarak adlandırılabilir.

Netice olarak, saz Şiiri sahasında örnek veren ve bazı vasıflarıyla birbirlerinden ayrılan Őairlerimizi ortak bir ad altında, "aŐık" adı altında toplamayı, birbirlerine gore farklı olan vasıflarına gore ise ikinci bir ad vermeyi teklif ediyorum.